

dr hab. Małgorzata Łosiewicz, prof. UG
Instytut Mediów, Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej
Uniwersytet Gdański

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Agnieszki Kamińskiej
pt. *Strategie komunikacyjne kobiecych organizacji pozarządowych w mieście Lublin*
i powiecie lubelskim w latach 1999-2008
napisanej na Wydziale Politologii i Dziennikarstwa
Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
pod kierunkiem dr hab. Krystyny Leszczyńskiej-Wichmanowskiej, prof. UMCS

Przedmiotem recenzji jest szczegółowa ocena, czy przedstawiona przez mgr Agnieszkę Kamińską rozprawa spełnia warunki zawarte w art. 13 *Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. 2017 r. poz. 1789 z późn.zm.)*. Oceniając dysertację zgodnie z powyższymi wymogami stwierdzam, iż praca spełnia wymagania formalne stawiane przez ustawę, w odniesieniu do oryginalności rozwiązania problemu naukowego, a w szczególności wymogu samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Magister Agnieszka Kamińska przygotowała rozprawę doktorską dotyczącą kobiecych organizacji pozarządowych, której głównym założeniem jest próba ukazania stosowanych przez te organizacje strategii komunikacyjnych. Autorka weryfikuje sposoby komunikowania organizacji, wykorzystując konteksty ich aktywności w odniesieniu do realizowanych zadań, beneficjentów, otoczenia instytucjonalnego i medialnego. Mgr Kamińska przygląda się planom i działaniom organizacji kobiecych przez pryzmat komunikacji wewnętrznej i zewnętrznej na poziomach interpersonalnym, grupowym, organizacyjnym i publicznym. To ciekawe podejście, ponieważ uwzględnia różnorodność kontekstów i grup społecznych, pozwala na ich lepsze

zrozumienie i dostosowanie do specyficznych potrzeb, preferencji i celów. Doktorantka odnosi się także do zachodzących w obszarze trzeciego sektora zmian, generowanych przez procesy mediatyzacji i cyfryzacji. Ich konsekwencją są m.in. nieznane dotychczas sposoby konsumowania treści czy nowe możliwości poszerzające skuteczność oddziaływania przekazu. Dlatego Autorka, której założeniem jest przybliżenie fragmentu rzeczywistości komunikacyjnej kobiecych organizacji pozarządowych, odnosi także swe badania do perspektyw komunikacji wizualnej i medialnej. To właściwa decyzja, bo pomaga uzupełnić zakres analiz o rzeczywiste czynniki oddziaływania na środowisko, w którym organizacje trzeciego sektora realizują swoje komunikacyjne strategie.

Nakreślony przez mgr Agnieszkę Kamińską obszar badawczy terytorialnie obejmuje miasto Lublin i powiat lubelski, a czasowo okres 20 lat (1999-2018). Taki wybór jest zasadny, argumentacyjnie logiczny i ze wszech miar użyteczny. Podjęte badania mogą dostarczyć organizacjom informacji na temat skuteczności działań komunikacyjnych w promocji misji i celów. Praca może również pomóc w identyfikacji wyzwań, z którymi organizacje musiały się zmierzyć w zdefiniowanym okresie. Autorka pokazuje wymiary sukcesów i porażek, rozwiązań godnych naśladowania i rozwijania oraz tych, które niosą za sobą niebezpieczeństwo niepowodzenia i powinny być uwzględniane przy szacowaniu ryzyk. Przyjęta cezura czasowa osadza rozważania we właściwych ramach zmian administracyjnych (wprowadzenie trójstopniowego podziału terytorialnego w Polsce i wejście w życie postanowień ustawy z dnia 9 listopada 2018 r. *o kotłach gospodyń wiejskich*) dających formalno-prawne podstawy funkcjonowania kobiecych organizacji pozarządowych. Lata 1999-2018 były okresem ważnych zmian społecznych i politycznych w Polsce. Badanie strategii komunikacyjnych kobiecych organizacji pozarządowych w wybranym okresie, dostarcza informacji na temat ich reakcji na zmiany i wpływu na podejmowane działania, daje również wgląd w to, jak organizacje oddziaływały na społeczność lokalną i jakie cele stawiały sobie w tym kontekście. Podjęta przez Doktorantkę problematyka pozwala na lepsze zrozumienie historii i rozwoju tych organizacji. Wreszcie może dostarczyć wskazówek i inspiracji dla obecnie działających podmiotów. Może też pomóc w identyfikacji skutecznych praktyk i strategii wykorzystywanych w celu osiągnięcia sukcesu w komunikacji i promocji misji. Ponadto, skupienie się na organizacjach pozarządowych i rozumienie ich aktywności na rzecz kobiet, równouprawnienia i równości

płci, postrzeganych przez pryzmat teorii feministycznych i koncepcji *gender* daje możliwość pełniejszej ich reprezentacji w badaniu.

Ewolucja problematyki kobiecej oraz dynamika rozwoju kobiecych organizacji trzeciego sektora w Polsce, wyraźnie pokazują, że budowa nowego środowiska komunikacyjnego z wykorzystaniem wiedzy historycznej, nowych technologii i szerokiego podejścia do działań na rzecz kobiet wymaga uwagi i pogłębionej analizy badawczej. Zatem wybór tematu wydaje się trafny i aktualny. Zaś odniesienie do trzeciego sektora, którego pozapaństwowa rola, a także dobrowolny i niezależny charakter zrzeszeń pozwalają na ukazanie działalności na rzecz kobiet z poziomu oddolnie ważnych kwestii społecznych, jest zasadne. Jednocześnie należy podkreślić, że wybrana problematyka jest tematem złożonym i wymagającym, przede wszystkim ze względu na swą kompleksowość, dynamiczną i nieustannie zmieniającą się specyfikę organizacji.

Podjęte w dysertacji zagadnienie sytuuje się w obszarze badań nad komunikacją organizacyjną w kontekście intensywnego rozwoju mediów cyfrowych oraz postępującej mediatyzacji trzeciego sektora. Badania sposobów komunikowania kobiecych organizacji pozarządowych na wyznaczonym terenie i w określonym czasie, stanowią nowe ujęcie analityczne, a podjęta przez Doktorantkę próba o charakterze uzupełniającym luki niewątpliwie poszerza dorobek w dyscyplinie nauki o komunikacji społecznej i mediach. Badanie strategii komunikacyjnych kobiecych organizacji pozarządowych może przyczynić się także do wzbogacenia badań literaturowych, wskazania pól dalszych analiz, rekomendacji działań w obszarach przygotowania i realizacji takich strategii.

Zatem temat i sposób jego ujęcia są ważne poznawczo i społecznie, wskazują na rolę strategii komunikowania oraz znaczenie kobiecych organizacji pozarządowych w sferze publicznej. Należy w tym miejscu podkreślić, iż Doktorantka podjęła wymagające zadanie. Analiza wybranych do badania podmiotów nie jest prosta, m.in. ze względu na mnogość czynników uniemożliwiających nawiązanie kontaktu z organizacjami. Katalog tych czynników został zamieszczony na s.11. Warto również podkreślić dojrzałość Autorki w wyznaczeniu obszarów rozważań teoretycznych oraz pól badawczych.

Pod względem formalnym rozprawa stanowi przemyślany przykład opracowania naukowego. Dysertacja liczy 459 stron, została podzielona na poprzedzone wstępem cztery rozdziały, zakończenie, spis ilustracji, wykresów i tabel, aneks, bibliografię. Struktura rozprawy jest prawidłowa, wpisuje się w logikę prowadzonej narracji i realizację celów badawczych. Dwa pierwsze rozdziały zawierają zagadnienia teoretyczne, zaś dwa kolejne, wzbogacone opisem metodologii, analizy empirycznej. Należy zauważyć, że utworzenie aneksu poza oczywistymi funkcjami prezentacji dodatkowych danych (tu: wykazu skrótów, prezentacji gmin) i udostępnieniu materiałów badawczych (tu: ankiet dotyczących działalności kobiecych organizacji pozarządowych czy Kół Gospodyń Wiejskich i sposobów ich komunikowania) pomaga Doktorantce w zachowaniu czytelności i przejrzystości głównej części pracy.

Kompozycyjnie praca odpowiada problemowemu układowi treści (s.16), co służy koncentracji na problemie badawczym i jego kompleksowej analizie. Należy docenić staranność Doktorantki i podkreślić, że zamieszczone w rozdziałach analitycznych podsumowania (s.248,273,287,330,355,371) uwytatniają najważniejsze informacje i wnioski.

We Wstępie Autorka zwięźle przedstawiła problem badawczy i osadziła go w szerszym kontekście, uzasadniła wybór tematu (s.8), określiła cel dysertacji (s.7-8), odniosła się do wyboru cezur czasu (s.9-10), sformułowała dwie hipotezy badawcze i sześć pytań służących do ich weryfikacji (s.10). W dalszej części odniosła się do próby i metod badawczych (s.9 i 13), zaprezentowała etapy badania (s.12). Kolejno omówiła literaturę i zamieściła opis struktury rozprawy (s.16-18). Konstrukcja celu pracy, hipotez i pytań badawczych jest poprawna i logiczna, co sprzyja ustrukturyzowaniu procesu badawczego.

Rozdział pierwszy pracy zatytułowany „Komunikowanie jako proces społeczny” ma charakter teoretyczny i stanowi dobre wprowadzenie w kontekst rozprawy. Rozpoczynają go rozważania na temat etymologii terminu komunikowania, prezentacji rozwoju badań nad komunikowaniem oraz sposobów jego definiowania. Druga część poświęcona została cechom, elementom i funkcjom komunikowania z wyodrębnieniem aktów werbalnych i niewerbalnych. W kolejnej części Autorka omawia istotę piramidy komunikacyjnej Denisa McQuaila (s.48) i odnosi się do komunikacji bezpośredniej i zapośredniczonej medialnie oraz najważniejszych modeli komunikowania społecznego, spośród których wyodrębnia komunikowanie

organizacyjne, charakterystyczne dla analizowanych w dalszej części podmiotów trzeciego sektora. W ostatniej części tego rozdziału pod lupę Doktorantki trafia kobiecy model komunikowania, który wpisuje się w potwierdzoną badaniami feminizację organizacji pozarządowych działających na rzecz kobiet. Autorka zwraca uwagę na wpływ języka, zachowania społeczne, socjalizację lingwistyczną, stereotypy płci oraz czynniki warunkujące odmienność zachowań językowych kobiet i mężczyzn. Wobec znaczenia problematyki Doktorantka sięga do aktów prawnych realizujących zasadę równości płci, ustaw¹ i wytycznych realizowanych przez Unię Europejską².

Ta część pracy jest napisana poprawnie i świadczy o dobrej umiejętności Autorki w zakresie prowadzenia spójnego wywodu. Doktorantka dobrze radzi sobie z operacjonalizacją zagadnień, stara się je wyjaśniać i porządkować pod kątem użyteczności dla pracy. Warto zauważyć, że styl prezentacji zagadnień w tym rozdziale, zawierający wiele detali i szczegółów jest momentami zbyt "podręcznikowy". Chociaż te informacje mogą być interesujące z ogólnego punktu widzenia, niekoniecznie mają one bezpośrednią wartość dla jasno określonego celu pracy. Ponadto, brak odwołań w tekście, wskazujących numery tabel (np. tabela 1, 2) czy ilustracji (np. ilustracja 1,2,3,4,) utrudnia nawigację i pogarsza czytelność wywodu. W przypadku prac wydawniczych, do których zachęcam i które rekomenduję wskazane braki należy uzupełnić.

Rozdział drugi poświęcony został organizacjom pozarządowym w społeczeństwie obywatelskim. Najpierw Autorka pokazuje ujęcia definicyjne społeczeństwa obywatelskiego, by dalej przejść do jego roli w państwie demokratycznym. Szczegółowa prezentacja tego zagadnienia rozpoczyna się od Starożytności i wyróżnienia dwóch wzorców obywatelstwa, by kolejno odnieść się do szkół i koncepcji, filozoficznych, politycznych i społecznych wielu myślicieli i badaczy na przestrzeni kolejnych epok. Następnie Doktorantka osadza na fundamencie społeczeństwa obywatelskiego organizacje pozarządowe i prezentuje je w ujęciu terminologicznym, odnosi się do zakresu ich działania, cech, funkcji i modeli, by ostatecznie pokazać środowisko legislacyjne, w którym jest osadzony trzeci sektor. W kolejnej części

¹ Ustawa z dnia 3 grudnia 2010 r. *O wdrożeniu niektórych przepisów UE w zakresie równego traktowania*, Dz.U. Nr 254, poz.1700.

² Na przykład koncepcja *gender mainstreaming*, która została przyjęta w 1995 roku w Pekinie podczas czwartej światowej konferencji ONZ w sprawach kobiet.

rozdziału Autorka prezentuje genezę i rozwój społeczeństwa obywatelskiego na tle transformacji ustrojowej, w podziale na wydarzenia, które miały miejsce przed i po 1989 roku. Interesującym fragmentem tego rozdziału jest analiza kondycji trzeciego sektora przeprowadzona na podstawie badań wtórnych (m.in. Stowarzyszenia Klon/Jawor, CBOS, GUS, *Diagnozy społecznej*) i prezentacja polskich NGO-sów na tle organizacji europejskich.

Autorka z wielką starannością omówiła specyfikę społeczeństwa obywatelskiego i organizacji pozarządowych. Przegląd ten uważam za reprezentatywny, a czasem nawet nadmierny w odniesieniu do tytułu i celu pracy. Szkoda, że rozważania nie kończą się konkluzją lub podsumowaniem, może nawet wyodrębnionym w tekście, tak jak w przypadku dwóch kolejnych rozdziałów.

Stworzenie ram poznawczych dla późniejszej analizy w rozdziałach pierwszym i drugim należy ocenić wysoko. Prezentowany zakres wiedzy wykorzystanej w opracowaniu obydwu tych części jest zadowalający.

Rozdziały trzeci i czwarty, poświęcone kolejno, badaniom strategii komunikacyjnych stowarzyszeń i fundacji w Lublinie i powiecie lubelskim oraz Kół Gospodyń Wiejskich, dzięki warstwie analitycznej posiadają dużą wartość poznawczą. Rozdział trzeci rozpoczyna się prezentacją uwarunkowań do powstania i rozwoju organizacji pozarządowych w Lublinie i 16. gminach powiatu lubelskiego. Kolejno Doktorantka weryfikuje strukturę 31. kobiecych organizacji pozarządowych, a ocenę poprzedza przedstawienie próby badawczej, która została dobrana w sposób celowy. Wykazanie źródeł informacji o organizacjach oraz sposoby nawiązywania kontaktu Doktorantki z podmiotami, wraz z ukazaniem ich specyfiki, oceniam jako dojrzałą, wartościową i odpowiedzialną, szczególnie dla przyszłych badaczy trzeciego sektora, praktykę naukową. W tym miejscu należy zwrócić uwagę na brak spójności w prezentacji danych. W tabeli numer 4 (s. 212) łączna liczba organizacji pozarządowych z miasta Lublina wynosi 21, zaś w tekście autorka informuje o 22. organizacjach. Analogiczna sytuacja dotyczy tabeli numer 5 (s.213), gdzie łączna liczba organizacji przedstawionych w tabeli wynosi 10, natomiast w tekście autorka pisze o 9. organizacjach funkcjonujących na terenie powiatu lubelskiego. Należałoby zweryfikować poprawność danych.

W celu pozyskania szczegółowych i aktualnych informacji nt. organizacji Autorka wykorzystuje materiały wtórne, zarówno ogólnodostępne (m.in. statuty, regulaminy), jak i udostępnione bezpośrednio przez podmioty. Wśród wykorzystanych przez Doktorantkę metod znalazły się pogłębione wywiady indywidualne (IDI), częściowo standaryzowane. Kwestionariusz ankiety zawierał 27 pytań, przy pomocy których pozyskiwano informacje na temat organizacji w trzech sekcjach tematycznych (cele statutowe i regulaminowe organizacji kobiecych, komunikowanie wewnątrz organizacji i sposoby komunikowania z otoczeniem zewnętrznym). Dla lepszego poznania organizacji Autorka przeprowadziła również analizę zawartości wywiadów i zinterpretowała je. Ponadto, mgr Kamińska przeanalizowała zawartość materiałów prasowych na temat organizacji oraz informacje zamieszczone na ich profilach w mediach społecznościowych. W procesie badawczym wykorzystano również obserwację uczestniczącą. Użycie tej metody było podyktowane specyfiką diagnozowanych podmiotów.

Analiza, w części związanej z celami statutowymi i regulaminowymi organizacji kobiecych obejmuje, informacje na temat terytorium działania organizacji, stażu, źródeł finansowania i profili działalności. W części związanej z komunikowaniem wewnątrz organizacji Autorka obserwuje, wolumen zrzeszonych w organizacjach (w tym faktycznych członków organizacji i kobiet w gremiach zarządczych), wiek zrzeszonych osób, motywy wstąpienia do organizacji, czynniki motywujące zrzeszonych do działania. Ciekawym wątkiem są informacje związane z relacjami osób działających w organizacjach, które Doktorantka ukazuje poprzez sposoby nawiązywania kontaktu przez zrzeszonych, korzystanie z platform komunikacyjnych i mediów społecznościowych, opis sposobu promowania działań organizacji czy specyfikę jej dysfunkcji. W części związanej z komunikowaniem zewnętrznym, Autorka skupia się na obszarach współpracy kobiecych organizacji z innymi podmiotami i instytucjami pozarządowymi, obecności organizacji w mediach, sukcesach kobiecych zrzeszeń oraz weryfikuje elementy identyfikacji wizualnej, w kontekście profesjonalizacji działań.

W rozdziale czwartym przedstawiono casus komunikowania Kół Gospodyń Wiejskich. Dzięki wykorzystaniu przez Doktorantkę szerokiej definicji organizacji pozarządowych, możliwe było włączenie do prac analitycznych Kół Gospodyń Wiejskich, rozumianych jako szczególnego rodzaju organizacje działające na rzecz kobiet. W tym przypadku ponownie kryteriami wyboru podmiotów do analizy były podstawowe cechy różnicujące, m.in. terytorium czy zakres działalności. Wobec wyselekcjonowanej w ten sposób grupy

zastosowano analogiczną procedurę badawczą, dokonując najpierw przeglądu Kół Gospodyń Wiejskich funkcjonujących w gminach powiatu lubelskiego. Następnie przeprowadzono wywiady. W tym przypadku kwestionariusz ankiety został dostosowany do specyfiki badanych podmiotów i zawierał 25 pytań. Weryfikowane sekcje tematyczne obejmowały zakres i formy działalności KGW, komunikowanie wewnątrz Kół i sposoby komunikowania z otoczeniem zewnętrznym. Doktorantka wnikliwie przyjrzała się statutom przyjętym przez Koła, zweryfikowała terytorium ich działania, staż, źródła finansowania. Kolejno Autorka eksplorowała obszary aktywności Kół w zakresie weryfikacji komunikacji wewnętrznej. Zbadano wolumen osób zrzeszonych w Kołach, liczbę faktycznych członków, wolumen kobiet w gremiach zarządczych, zweryfikowano wiek stowarzyszonych, motywy przystąpienia do pracy w Kołach, częstotliwość zebrań. Ważnym elementem diagnozy stały się wszechstronnie weryfikowane relacje (między zrzeszonymi, międzypokoleniowe, kobiet i mężczyzn zaangażowanych w pracę), sposoby nawiązywania kontaktu między zrzeszonymi, korzystanie z platform komunikacyjnych. Interesującym poznawczo fragmentem tego rozdziału są sposoby promowania działalności Kół, dysfunkcje ich funkcjonowania, odniesione sukcesy oraz determinujący pracę element związany z posiadaniem siedziby. Mapowanie sposobów komunikowania z otoczeniem wewnętrznym odbyło się poprzez ustalenie katalogu instytucji i organizacji współpracujących z Kołami, analizę obecności KGW w mediach i identyfikacji wizualnej (stroje zrzeszonych, logotypy, kroniki).

Wyniki badań rozdziałów trzeciego i czwartego, zostały przedstawione w sposób kompleksowy, uwagę zwraca przygotowana przez Autorkę solidna dokumentacja ilustracyjna. Ilustracje, wykresy, tabele są przejrzyste, czytelne i zostały wykonane starannie. W tym miejscu muszę powrócić do wcześniej poruszanego już tematu, stosowania odwołań w tekście wskazujących numery tabel i wykresów. Warto uzupełnić odnotowane braki w tym zakresie dot. tabel (3,4,5) (s. 212-213), wykresów 1 (s.215), 2 (s.223), 3 (s.224), 4 (s.226), 5 (s. 230), 6 (s.233), 7 (s.236), 8 (s.238) i kolejnych.

Pracę wieńczy *Zakończenie*, w którym Autorka w sposób logiczny i komunikatywny odnosi się do hipotez i pytań badawczych. Zakończenie w sposób zasadny syntetyzuje wnioski z przeprowadzonych badań własnych z wybranymi koncepcjami i tendencjami, co daje Autorce przestrzeń do rozważań nt. zakresu realizowanych przez organizacje przedsięwzięć,

adresatów realizowanych projektów, wspólnotowego sposobu komunikowania wewnątrz organizacji, różnic i podobieństw w strategiach komunikacji zewnętrznej, mediatyzacji organizacji pozarządowych. Zatem zakończenie pracy porządkuje warstwę konkluzywną i zawiera odniesienia do postawionych hipotez i pytań badawczych. Wybrane do dyskusji konteksty świadczą o umiejętności selekcji wiedzy teoretycznej, materiałów udostępnionych przez organizacje, badań wtórnych, systematyzacji pojęć i bardzo dobrej znajomości źródeł.

Pewien niedosyt pozostawia fakt, iż wnioski nie przedstawiają rekomendacji, czy przyszłych perspektyw pomocnych w zarządzaniu organizacjami pozarządowymi w odniesieniu do aspektów związanych ze strategiami komunikowania. Bez wątplenia jednak praca może być inspiracją dla liderów organizacji pozarządowych oraz innych badaczy eksplorujących zagadnienia organizacji pozarządowych, a także strategie komunikacji w trzecim sektorze.

Mgr Agnieszka Kamińska wykorzystała obszerną i reprezentatywną literaturę przedmiotu dokonując wyboru spośród opracowań autorów polskich i zagranicznych. Należy docenić także wysiłek kwerendalny oraz umiejętność korzystania ze źródeł wtórnych, w tym dokumentów, raportów i aktów prawnych. Autorka prezentuje dobry warsztat naukowy w odniesieniu do bibliografii, która została sporządzona zgodnie z kryteriami opisu naukowego. Za adekwatny uznaję też podział wykazu bibliograficznego na akty prawne, źródła wywołane, źródła internetowe, opracowania i artykuły naukowe, słowniki, informatory, komunikaty, raporty i artykuły prasowe.

Stronę językową i edycyjną rozprawy oceniam pozytywnie. Praca napisana jest poprawną polszczyzną, w sposób czytelny klarowny i płynny. Ze względu na powtarzające się w tekście literówki i usterki językowe (m.in. na str. 5, 7, 28, 36, 44, 67, 82, 88, 94, 95, 132, 135, 144, 145, 152 i kolejnych), czy błędy ortograficzne (nazwy własne, np. Ameryki Łacińskiej - s.189- piszemy z dużej litery) praca wymaga ponownej korekty.

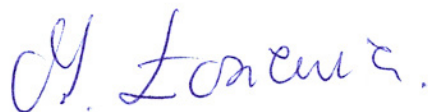
Konkluzja

Rozprawę mgr Agnieszki Kamińskiej oceniam pozytywnie i uważam za oryginalne ujęcie problematyki. Doktorantka wykazała się wiedzą teoretyczną z zakresu nauk o komunikacji społecznej i mediach oraz umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, z wykorzystaniem metodologii właściwej dla tej dyscypliny. Zgłoszone w recenzji uwagi krytyczne w żaden sposób nie wpływają na wysoką ocenę rozprawy.

Recenzowana praca stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, jest poprawna pod względem formalnym, merytorycznym i metodologicznym i **spełnia wymogi** określone w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. z 2017, poz. 1789 z późn.zm).

W związku z powyższym wnioskuję o dopuszczenie mgr Agnieszki Kamińskiej do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

Gdynia, 25 stycznia 2024 r.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'M. Łoniewski'.